

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.01.11>

KS. MICHAŁ WIDERA
WIELUŃSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE /
WIELUŃ SCIENTIFIC SOCIETY
 <https://orcid.org/0000-0002-7849-8887>

Inwentarz parafii Rzaśnia z 1880 roku

ABSTRACT

Rzaśnia Parish Inventory of 1880

In 1818, the parish of St. Roch in Rzaśnia was located within the borders of the Kujawy and Kalisz Diocese. In 1852, Rev. Roch Nieszpornski became its administrator. The parish church inventory was prepared in accordance with the bishop of the Kujawy and Kalisz Diocese regulation of 8 October 1879 aimed at securing the ownership of the church benefices. The inventory shows the current condition of the newly built church together with its decor, description of liturgical furnishings and vestments, parish documents and church equipment, cemeteries, presbyteries, vicariate as well as its land estate, emolument for the parish priest and areas belonging to the parish. It seems that the inventory is incomplete as it does not have the seal and the signature of the Noworadomsk decanate dean. However, the correspondence of the actual state with the records confirms that it was prepared by the parish priest in the presence of the dean and members of the local church supervision of the Rzaśnia parish.

Keywords: Rzaśnia, Fr. Roch Nieszpornski, parish church inventories, history of the Church

STRESZCZENIE

Parafia pw. św. Rocha w Rzaśni w 1818 r. znalazła się w granicach diecezji kujawsko-kaliskiej. W 1852 r. jej administratorem został ks. Roch Nieszpornski. Inwentarz własności kościoła i probostwa w Rzaśni został sporządzony w związku z rozporządzeniem biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej z 8 października 1879 r.,

© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical Considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **Declaration regarding the use of GAI tools:** not used

Received: 2024-11-07. Verified: 2024-11-12. Revised: 2025-03-11. Accepted: 2025-03-25

które miało na celu zabezpieczenie własności beneficjów kościelnych. Przedstawia on ówczesny stan nowo wybudowanego kościoła wraz z jego wystrojem, opis naczyń i szat liturgicznych, ksiąg parafialnych i sprzętów kościelnych, cmentarzy, plebanii, wikariatu, domu dla organisty i budynków gospodarczych, a także majątek ziemski, uposażenie proboszcza i miejscowości należące do parafii. Wydaje się, że inwentarz nie zachował się kompletny, ponieważ nie posiada pieczęci i podpisu dziekana dekanatu noworadomszczańskiego, jednak zgodność stanu faktycznego z zapisami potwierdza jego sporządzenie przez proboszcza w obecności dziekana i członków miejscowego dozoru kościelnego.

Słowa kluczowe: Rzaśnia, ks. Roch Nieszpornski, inwentarze kościołów parafialnych, historia Kościoła

Wstęp

Pierwsza zachowana wzmianka o funkcjonowaniu parafii w Rzaśni pochodzi z 1403 r. W latach 1357–1570 miejscowość stanowiła własność arcybiskupów gnieźnieńskich, staraniem których wzniesiono tam drewniany kościół pod wezwaniem świętych apostołów Macieja i Mateusza. W XVI w. został on rozebrany, a następnie w tym samym miejscu wzniesiono nową, drewnianą świątynię, która przetrwała do 1862 r. Przylegała do niej uposażona przez Stanisława Zamojskiego kaplica pw. św. Anny. Była ona utrzymywana z dochodów z pobliskiej wsi Rekle. Na terenie parafii liczącej około 800 wiernych funkcjonowało już bractwo ubogich. W 1712 r. liczba parafian wzrosła do około 1500 osób. Dzięki temu doszło do rozszerzenia działalności dobroczynnej, edukacyjnej i religijnej. Możliwe również stało się zatrudnienie nauczyciela, organisty i dzwonnika. W 1729 r., gdy kolatorem parafii był właściciel Rzaśni – Adam Ryło, świątynia wymagała przeprowadzenia remontu. Nie podjęto go jednak wskutek śmierci ks. proboszcza Antoniego Świdarskiego. Parafia w tym czasie została czasowo poddana administracji proboszcza z Pajęczna. W 1744 r. właściciel Rzaśni i kolator Kazimierz Ostrowski¹, w porozumieniu z proboszczem ks. Leonardem Kiełczowskim, doprowadził do renowacji kościoła, która już od dłuższego czasu była postulowana przez władze kościelne. W tym okresie udało się również odbudować dawny przytułek, w którym przebywały cztery osoby². Po utworzeniu

¹ Kazimierz Jan Ostrowski h. Korab (ok. 1710–1755) – w 1738 r. nabył od Adama Rety wsie Rzaśnia i Żary, <https://sejm-wielki.pl/b/14.2.104> (dostęp: 6 XI 2024).

² Wizytacja archidiakońska archidiakonatu uniejowskiego z lat 1635–1636, Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADWł], Acta episcopalia, sygn. 035,

diecezji kujawsko-kaliskiej w 1818 r. parafia w Rzaśni należała do dekanatu brzeźnickiego, a po 1864 r. – do dekanatu noworadomszczańskiego. W 1800 r. jej proboszczem został ks. Zygmunt Szynkler³. W tym okresie doszło do wzrostu liczby wiernych (3539 osób) mieszkających w 15 okolicznych miejscowościach. Proces ten stale postępował, gdyż w okresie działalności kolejnego proboszcza – ks. Rocha Nieszporskiego⁴, w 1880 r. do parafii w Rzaśni należało już 4690 osób, a w 1892 r. – aż 6400 parafian. W oczywisty sposób posługi religijne spełniane w dotychczasowym niewielkim kościele nie mogły odpowiadać rosnącemu zapotrzebowaniu wiernych. Ponadto przez cały XIX w. rosyjski rząd zaborczy nadzorował

k. 82–84; Wizytacja archidiakońska archidiakonatu uniejowskiego z lat 1711–1712, *ibidem*, sygn. 039, k. 480–488; Wizytacja generalna południowej części archidiakonatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z lat 1744–1747, *ibidem*, sygn. 0317, k. 51v–54; Wizytacja generalna archidiakonatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z lat 1761–1763, *ibidem*, sygn. 0359, k. 1219–1233; Wizytacja generalna dekanatów: radomszczańskiego, brzeźnickiego i lutomierskiego z 1779 r., *ibidem*, sygn. 0373, k. 284–299.

³ Ks. Jan Nepomucen Zygmunt Szynkler (1761–1852) – w 1777 r. wstąpił do Zakonu Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych (zakonu pijarów). W 1786 r. przyjął święcenia kapłańskie, a w 1796 r. otrzymał dekret sekularyzacyjny i rozpoczął pracę jako kapłan diecezjalny. Od 1799 r. zarządzał parafią w Rzaśni, a 23 IV 1800 r. został jej proboszczem. Jego staraniem urządzono nowy cmentarz umiejscowiony za wsią, wykończono plebanie i wybudowano dom dla wikariusza. W 1820 r. został poddżekaniem brzeźnickim. Por. Archiwum Parafii w Rzaśni, Kronika parafii Rzaśnia, s. 49–50; W.P. Właźlak, *Duchowieństwo parafii Rzaśnia w okresie niewoli narodowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2006, R. XXXIV, s. 227–228; P. Szkutnik, *Akta dziekana brzeźnickiego 1819–1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012, s. 99, 111–112, 116.

⁴ Ks. Roch Nieszporski (1815–1896) – urodził się w Michałowie k. Kalisza w rodzinie głęboko religijnej. Kształcił się w domu rodzinnym i w szkołach w Warcie, a w 1833 r. wstąpił do seminarium duchownego we Włocławku. Po święceniach kapłańskich w 1838 r. pracował jako: wikariusz w Mstowie (1838–1840) i Dobryszycach (1840–1843), komendarz w Pławnie (1843–1845), Żurawiu (1845–1852) i Rzaśni (od 1852) oraz proboszcz w Rzaśni (1853–1896). Odnaczał się gorliwością w staraniach o poprawę moralności wiernych i o stan materialny parafii. Por. Bieg życia ks. Rocha Nieszporskiego, ADWł, Akta Personalne Diecezji Kujawsko-Kaliskiej, sygn. 407, s. 11; *Dwa pogrzeby*, „Kurier Warszawski”, 5/17 I 1896, nr 17, s. 2; J. Gryglewski, *Siemkowice*, „Przegląd Katolicki”, 11 III 1897, nr 10, s. 154–156; *Śp. ks. Roch Nieszporski*, „Słowo”, 17 I 1896, nr 13, s. 2; W.P. Właźlak, *op. cit.*, s. 228; J. Kapuściński, *Duchowieństwo parafii Dobryszyc*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2014, R. IX, s. 272; A. Kaczmarek, *Duchowieństwo dekanatu radomszczańsk(ie)go w latach 1819–1867. Studium strukturalno-biograficzne*, Częstochowa 2017, s. 75, 77; M. Widera, *Działalność duszpasterska ks. Rocha Nieszporskiego w Rzaśni w dokumentacji archiwum parafialnego*, „Rocznik Łódzki” 2022, R. LXXII, s. 123–125, 130.

działalność Kościoła katolickiego, zwłaszcza w zakresie budownictwa sakralnego, które w 1817 r. zostało poddane kontroli instytucji państwowych. Po upadku powstania styczniowego nastąpił okres dotkliwych represji w ramach odwetu za zaangażowanie duchownych w działalność patriotyczną. W 1866 r. Rosja zerwała konkordat ze Stolicą Apostolską, a religia katolicka otrzymała status obcego wyznania. W tym okresie doszło również m.in. do utrudniania działalności duszpasterskiej, konfiskaty majątków kościelnych i kasaty klasztorów⁵.

Rosnąca liczba mieszkańców Rzaśni powodowała ich niesystematyczny udział w nabożeństwach ze względu na niewielkie rozmiary drewnianego kościoła. Wpłynęło to na wzrost zobojętnienia religijnego i życia niezgodnego z zasadami chrześcijaństwa. W wyniku troski duszpasterskiej ks. Rocha Nieszporskiego rozpoczęto gromadzenie środków koniecznych do budowy nowej świątyni. W latach 1862–1866 wzniesiono murowany kościół w stylu neorenesansowym z klasycystycznymi wieżami (już jesienią 1861 r. wykonano fundamenty). Jego głównymi fundatorami byli Franciszka⁶ i Maciej⁷ Płaczkowscy. Uroczystego poświęcenia świątyni dokonał

⁵ J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezyji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. I, Gniezno 1880, s. 537–538; *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1880*, Varsaviae 1879, s. 98–99; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. B. Chlebowski, W. Walewski, t. X, Warszawa 1889, s. 127; *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, oprac. P. Kubicki, cz. 1 (Królestwo Polskie), t. I (Okólniki rządu rosyjskiego, krępujące wolność Kościoła, diecezje: kielecka i kujawsko-kaliska), Sandomierz 1933, s. 20–107, 563; W.P. Właźlak, *Rzaśnia*, [w:] *Encyklopedia katolicka* [dalej: *EK*], t. XVII, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 726; W. Kujański, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 54, 60; idem, *Parafie diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818–1925*, Włocławek 2018, s. 935–939; P. Sierchała, *Uwarunkowania polityczno-ekonomiczne a zagadnienie budowy nowych świątyń parafialnych w latach 1815–1925, będących obecnie w granicach diecezji włocławskiej*, „*Studia Włocławskie*” 2023, R. XXV, s. 566–570.

⁶ Franciszka Płaczkowska z Raczyńskich (zm. 1884) – była żoną Macieja Płaczkowskiego. Por. <https://nekrologi-baza.pl/zmarly/221729> (dostęp: 6 XI 2024).

⁷ Maciej Płaczkowski (1804–1874) – urodził się w Rzaśni, a następnie mieszkał i pracował jako aptekarz w Warszawie. W latach 1844–1875 był właścicielem znanego hotelu-zajazdu przy ul. Długiej 23 w Warszawie. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Por. M. Gajewski, *Urządzenia komunalne Warszawy*.

20 października 1867 r. bp Maciej Majerczak⁸, który administrował częścią diecezji krakowskiej pozostającej w Królestwie Polskim. Jednocześnie w tym okresie proboszcz borykał się z trudnościami związanymi z aktualną polityką władz rosyjskich. Po powstaniu styczniowym doszło do konfiskaty gruntów parafialnych i stodoły na rzecz Skarbu Państwa, zaś na ks. Nieszpornskiego nałożono karę finansową za naruszenie tzw. przepisów paszportowych związanych z koniecznością posiadania specjalnego pozwolenia na podróżowanie do innych miejscowości. Mimo takich utrudnień proboszcz zaangażował się nie tylko w poprawę stanu materialnego infrastruktury parafialnej, ale również w rozwój skali działalności duszpasterskiej. Już 5 października 1867 r. otrzymał dokumenty Stolicy Apostolskiej przyznające odpusty dla kościoła parafialnego w Rzaśni w uroczystości: św. Macieja Apostoła, św. Rocha Wyznawcy i NMP Różańcowej. W kolejnych latach wierni coraz bardziej angażowali się w rozwój własnej religijności. Stale zwiększała się liczba osób uczestniczących w nabożeństwach i przystępujących do sakramentu pokuty, a jednocześnie zmniejszyło się spożycie alkoholu. W 1920 r. przeprowadzono gruntowny remont kościoła, jednak w czasie okupacji hitlerowskiej został on zdewastowany i zamieniony na więzienie dla Żydów, a następnie na magazyn zboża. Po zakończeniu II wojny światowej udało się go odrestaurować staraniem ks. Józefa Zawadzkiego, który był proboszczem w Rzaśni w latach 1945–1957. W 1925 r. parafia w Rzaśni została włączona do nowo powstałej diecezji (od 1992 r. – archidiecezji) częstochowskiej⁹.

Zarys historyczny, Warszawa 1979, s. 55; <https://nieobecni.com.pl/index.php?s=grob&id=157165> (dostęp: 6 XI 2024).

⁸ Bp Maciej Majerczak (1800–1870) – urodził się w Ofali na Spiszu. W 1818 r. wstąpił do seminarium duchownego w Kielcach. W 1823 r. przyjął święcenia kapłańskie. Następnie wykładał w seminarium duchownym przedmioty teologiczne. Od 1848 r. administrował częścią diecezji krakowskiej pozostającej w Królestwie Polskim. W 1862 r. został biskupem tytularnym Jerycha pełniącym funkcję wikariusza apostolskiego dla wyżej wspomnianych terenów. Propagował systematyczną katechizację parafialną i działalność dobroczynną. Współpracował z powstańcami styczniowymi. Por. D. Olszewski, *Majerczak Maciej*, [w:] *EK*, t. XI, red. E. Zieman, Lublin 2006, kol. 843–844.

⁹ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978, s. 376; M. W i d e r a, *Troska ks. Rocha Nieszpornskiego o stan materialny parafii w Rzaśni*, „*Studia Włocławskie*” 2023, R. XXV, s. 595–605.

Podstawa wydania

Publikowanym dokumentem jest inwentarz własności parafii św. Rocha w Rzaśni¹⁰, sporządzony 8/20 lutego 1880 r. w odpowiedzi na reskrypt biskupa diecezjalnego z 8 października 1879 r. o nowych zasadach spisów inwentarza kościołów w diecezji kujawsko-kaliskiej w celu ochrony własności kościelnej. Jest to rękopis liczący 16 nienumerowanych kart o wymiarach 213 x 339 mm, znajdujących się w księdze o wymiarach 218 x 357 x 39 mm w oprawie półpłóciennej. Na wierzchniej okładce naklejona jest kartka (122 x 95 mm) ze ściętymi rogami z wypisanym odręcznie tytułem: „Zbiór Dokumentów o Parafii Rzaśnia opraciony w 1955 roku”. W księdze znajdują się 42 dokumenty pochodzące z lat 1852–1955 wraz z wykazem na wklejce. Księga jest przechowywana w archiwum parafialnym w Rzaśni. Inwentarz sklasyfikowany w wykazie pod numerem 21 pod nazwą: „Spis inwentarza kośc. par. Rz. 1880 r.” zachował się w niekompletnej formie. Być może ostatnia jego karta zawierająca podpisy proboszcza, dziekana i członków dozoru kościelnego przed opracowaniem we wspomnianej księdze uległa zniszczeniu. Tekst inwentarza został zapisany przez ks. Rocha Nieszporskiego czarnym atramentem na papierze wyprodukowanym maszynowo o lekko kremowej barwie. Pismo lekko pochylone w prawo jest staranne i czytelne. Na piątej karcie została odbita podłużna fioletowa pieczęć imienna ks. Józefa Zawadzkiego.

Stan zachowania na dzień 17 czerwca 2024 r.

Karty zachowane są w dobrym stanie, jedynie dolne krawędzie ich wszystkich mają liczne niewielkie naddarcia. Na wewnętrznych marginesach na oprawę znajdują się podwójne otwory wykonane dziurkaczem.

¹⁰ W ostatnich latach opublikowano m.in. następujące inwentarze własności parafii: T. Moskał, *Inwentarz parafii Raclawice z 1923 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIII, s. 285–300; W. Żurek, *Parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kołkach w diecezji łuckiej w świetle inwentarza z 11 VI 1937 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIV, s. 473–492; M. Karkocha, *Nieznane źródło do dziejów parafii w Małogoszczu (inwentarz kościelny z 1786 roku)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 1, s. 295–320; M. Widera, *Inwentarz parafii Rzaśnia z 1918 r.*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2022, R. IX, s. 263–282.

Metoda wydawnicza

Edycja dokumentu pochodzącego z 1880 r. została opracowana w oparciu o wymogi instrukcji wydawniczej autorstwa Kazimierza Lepszego z 1953 r.¹¹ Zgodnie z zawartymi w niej zasadami w publikowanym tekście zmodernizowano pisownię, zachowując jednak jego cechy językowe. W nawiasach kwadratowych ujęto początek danej karty w oryginale. Ponadto rozwiązano skróty, zaznaczono miejsca nieczytelne i wątpliwe, a także uzupełniono słowa bądź litery, które zostały pominięte przez autora dokumentu. Tekst został wzbogacony o przypisy, w których zawarto uwagi dotyczące postaci zewnętrznej i brzmienia tekstu źródłowego oraz wyjaśniono znaczenie niektórych terminów i umieszczono noty biograficzne niektórych wzmiankowanych osób. Zachowano podkreślenia wyrazów oraz układ tekstu znajdujący się w rękopisie. Poprawiono interpunkcję poprzez dodanie przecinków i kropek kończących zdania w miejsce myślników stosowanych w podstawie wydania. Pisownię wielkich liter dostosowano do współczesnych zasad językowych. Słowa obcojęzyczne (łacińskie i rosyjskie) zostały zapisane kursywą. Uzupełniono pomijane niekiedy znaki diakrytyczne, np. „ś”, „ż”. Zastosowane w tekście cyfry ujednolicono i zapisano cyframi arabskimi z pozostawieniem cyfr rzymskich jedynie przy numerach tytułów poszczególnych części inwentarza, przy których pominięto skróty wskazujące na odmianę, np. „Iszy” zamieniono na „I”. Znaki zapisane w indeksie górnym zostały sprowadzone do ciągu w celu zwiększenia czytelności, np. „Ś^{[wiete]go}” zamieniono na „Ś[wiete]go”. Podwójne litery w skrótach nazw w liczbie mnogiej rozwinięto zgodnie z pełną pisownią z pominięciem podwojonych liter, np. „ŚŚ” zapisano jako „Ś[więtych]”. Podwojone głoski „ss” i „mm” zastąpiono pojedynczymi, np. w słowie „summy”. Uwspółcześniono pisownię wyrazów zakończonych w rękopisie na -em i -emi, np. „różnemi” zmieniono na „różnymi”. W odniesieniu do zwrotów poprzedzających nazwiska duchownych usunięto literę „x”, zastępując ją dwuznakami „ks”. Pozostawiono jednak skrót „x” przy wskazywaniu wymiarów, np. „213 x 339 mm”. Samogłoski „i”, „y” oraz spółgłoskę „j” oddano zgodnie z aktualnie obowiązującymi

¹¹ Zdaniem Ireneusza Ihnatowicza instrukcja może być stosowana w odniesieniu do źródeł historycznych powstałych także po I wojnie światowej. Por. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953; I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1962, R. XVII, s. 99.

zasadami. W tekście występują skróty: garn. – garniec, gr – grosz, kop. – kopiejka, kor. – korzec, ks. – ksiądz, m. – miasto, N° – numer, p. – pan, r. – rok, rs. – srebrny rubel, śp. – świętej pamięci i złp. – złoty polski.

Edycja źródła

[k. 1] Działo się na probostwie we wsi Rząśnia dnia 8/20 lutego 1880 roku

Stosownie do rozporządzenia Jaśnie Wielmożnego Pasterza Diecezji¹² – reskryptem z dnia 8 października r[oku] z[eszłego] N° 1381 wydanego w przedmiocie uformowania nowych spisów inwentarza każdego kościoła i probostwa, a to celem zabezpieczenia własności beneficjów, dziekan dekanatu noworadomskiego¹³ z miejscowym

¹² Bp Wincenty Teofil Chościak-Popiel (1825–1912) – urodził się w Czaplach Wielkich k. Miechowa jako syn Konstantego i Zofii z hrabiów Badenich. Początkowo uczył się w domu, a następnie w pensji Józefa Kremiera w Krakowie i na kursach prawniczych u mecenasa Kosjewicza w Warszawie. Od 1845 r. pracował jako aplikant sądowy. W kolejnym roku, po śmierci ojca, prowadził majątek rodzinny. W 1847 r. wstąpił do seminarium duchownego w Kielcach. Dnia 5 VIII 1849 r. w Sandomierzu przyjął święcenia kapłańskie, po czym podjął studia w Louvain (gdzie zdobył stopień bakałarza) i Rzymie (gdzie uzyskał doktorat z teologii). Po powrocie do diecezji kieleckiej pracował w miejscowym konsystorzu, a później jako profesor i wicerektor seminarium duchownego. W 1862 r. został powołany przez abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego na zastępcę Akademii Duchownej w Warszawie. W 1863 r. został prekonizowany biskupem diecezji płockiej. W wyniku konfliktu z władzą zaborczą został zesłany do Nowogrodu. Następnie w 1875 r. został mianowany biskupem diecezji kujawsko-kaliskiej, a w 1883 r. – archidiecezji warszawskiej. Por. M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. XX, Warszawa 1894, s. 436–437; R. Bender, A. Gałka, *Popiel (Chościak) Wincenty Teofil*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXII, Wrocław 1983, s. 580–582; W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska...*, s. 96–99.

¹³ Ks. Wincenty Gajewski (1823–1896) – urodził się w Różopolu k. Konina w rodzinie mieszczańskiej, a kształcił w domu rodzinnym, Ślesinie i we Włocławku. Następnie wstąpił do klasztoru Bernardynów w Skępem. W 1843 r. został klerykiem seminarium duchownego we Włocławku. W 1847 r. przyjął święcenia kapłańskie i podjął pracę duszpasterską jako wikariusz w Kłomnicach, Brzeźnicy (wówczas został notariuszem w Konsystorzu Foralnym Piotrkowskim) i Łasku. Następnie pełnił funkcje: administratora w Tuszyń, w 1854 r. – proboszcza w Radomsku, a od 1868 r. – dziekana dekanatu noworadomszczańskiego. Por. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Akta Personalne, sygn. 345; W. Gajewski, *Kościół farny w Radomsku*,

proboszczem parafii i członkami dozoru tutejszego kościoła w końcu niniejszego protokołu podpisanymi przystąpili w dniu dzisiejszym do sporządzenia inwentarza własności kościoła i probostwa, nadmieniając że inwentarz kościelny zrobiony przy tradycji probostwa w r. 1852 terażniejszemu proboszczowi zabrany został w początku r. 1866 przez delegowanego p. Woronieckiego przy odbiorze gruntów plebańskich i innych funduszków będących własnością Kościoła. Przystąpiono najprzód do opisu kościoła.

Tytuł I

§ 1. Stan zewnętrzny terażniejszego kościoła

Do roku 1867 kościół parafialny w Rzaśni był drewniany. Struktura jego przekonywała, że się zaliczał do najstarszych w tych stronach kościołów. Długie przeto lata przez które istniał doprowadziły go do zupełnego upadku tak dalece, że wszelkie reparacje na nic by się nie zdały, a obok nędznego swego stanu był za szczupły na terażniejszą ludność, która w niedziele i święta nie tylko kościół, ale i cmentarz cały zalegała. Zaczęto więc myśleć o wzniesieniu nowego kościoła. Zebrać jednak fundusze na postawienie obszernej i wygodnej świątyni niełatwą było rzeczą, tym bardziej że i czasy dość były krytyczne. Opatrzność wszakże Boża, która czuwa nad wszystkim, a mianowicie nad wiarą ś[wię]tą i potrzebnymi do oddawania należytej czci i chwały Bogu kościołami, natchnęła ś[wię]tą i zbawienną myślą Czcigodnego Pana Macieja Płaczkowskiego obywatela miasta Warszawy, który wspólnie ze swoją zacną małżonką Franciszką z Raczyńskich przeznaczają [k. 1v] na nowy kościół w Rzaśni, w której się p. Maciej urodził – złp. 30,000. Za tym pięknym pierwszego wspaniałomyślnego ofiarodawcy przykładem poszli i obywatele mieszkający w parafii i każdy wedle swojej możliwości i chęci zapisał ofiarę dobrowolną na budowę kościoła

„Tygodnik Ilustrowany”, 3 IV 1869, nr 66, s. 169; R. Hube, *Kościół parafialny stary i nowy w Radomsku*, Radomsko 1993, s. 30; A. Janas, *Duchowieństwo radomszczańskie w okresie niewoli narodowej*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2011, R. II, s. 249–250; J. Kapuściński, *Ks. Wincenty Gajewski (1823–1896) – zarys biografii*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2014, R. VIII, s. 9–14; idem, *Gajewski Wincenty (1823–1896)*, [w:] *Radomszczański słownik biograficzny*, t. I, red. G. Mieczyski, Radomsko 2017, s. 52–53.

nowego. Tak samo postąpili gospodarze wiejscy. Przyrzekli i pieniądze ofiary, aczkolwiek bardzo szczupłe – i zwózkę materiałów jako też i pomoc ręczną. Co do ofiar pieniężnych niewielka się liczyła znalazła takich, którzy by to co przyrzekła sumiennie uiściła – jedni w połowie, a drudzy nic nie dali. Zwózkę jednak materiałów i pomoc ręczną ochotnie spełniali. Z jałmużny tylko zebranej od ludzi pobożnych stanęła świątynia. W księdze złotej czyli dobrowolnych ofiar każdy [został] zapisany co ofiarował na kościół i ile dał gotówką. Kiedy rozpoczęto w dniu 20 października 1861 roku i położono fundamenty pod nowy kościół i w następnych latach budowę dalej prowadzono, przekonano się, że zapisane ofiary nie wystarczą na dokończenie świątyni. Udano się jeszcze z prośbą do W[ielmożnych] Płackowskich o łaskawą pomoc pieniężną i ci przeznaczni ludzie tak hojne ofiary udzielali na kościół, że razem wyniosły przeszło siedemdziesiąt tysięcy złotych polskich. Im też to zawdzięcza się postawienie tak pięknego i obszernego kościoła w Rzaśni. Tą szczodłą ofiarą na wieczną tak po sobie zostawili pamiątkę i włożyli święty obowiązek na całą parafię, ażeby się gorąco i szczerze za ich dusze modlili. Kościół zatem jest teraz w Rzaśni murowany – w stylu romańskim¹⁴ postawiony w ciągu siedmiu lat podług planu prawie gratis zrobionego przez W[ielmożnego] Marcellego Berenta¹⁵ budowniczego z Warszawy – bardzo zacnego człowieka. Długość kościoła wynosi siedemdziesiąt pięć łokci, szerokość trzydzieści dwa, a wysokość dwadzieścia osiem łokci. Dwie wysokie wieże na froncie przyozdabiają kościół i sygnatura na środku kościoła.

Tytuł[em]¹⁶ kościoła jest ś[wię]ty Maciej – tak jak i w starym kościele. Zbieg okoliczności tak zrządził, że imię ś[wię]go Macieja i konsekратор kościoła i główny fundator mieli sobie na chrzcie ś[wię]tym nadane. Patronem zaś parafii jest ś[wię]ty Roch. Dnia 20 października 1867 roku kościół nowy był konsekrowany przez J[aśnie] W[ielmożnego] ks. Biskupa Macieja Majerczaka administratora diecezji kieleckiej i w tymże roku 1867 przez Stolicę Apostolską dla nowego kościoła nadane zostały na wieczne czasy odpusty: 1° na ś[wię]tego Maciej[a], 2° na ś[wię]tego Roch[a], 3° na Matkę Boską

¹⁴ Powinno być: neorenesansowym.

¹⁵ Marceli Berent (1824–1891) – w 1851 r. ukończył Wydział Architektury Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie. Następnie pracował w komisji przy budownictwie rządowym. Był zwolennikiem stylu włoskiego odrodzenia. Por. *Śp. Marceli Berent*, „Kurier Poranny”, 26 XI/8 XII 1891, nr 340, s. 3.

¹⁶ Powinno być: patronem.

Różańcową. Oprócz tego odbywa się nabożeństwo z wystawieniem Naj[świętszego] Sakramentu – z tytułu różańca ś[więte]go na każdą uroczystość Matki Boskiej, na Nowy Rok i w pierwszy dzień Zielonych Świątek. Wyprawienie odpustu na ś[wię]tego Roch[a] – jako patrona parafii – przyjęli na siebie mieszkańcy Kielczygłowszyny, a na ś[wię]tego Maciej[a] wybrał Trzciński¹⁷ – dziedzic dóbr Rzaśnia sumami swoimi i następców przyrzekł odpust wyprawiać też po jego śmierci. Posiadacze dóbr Rzaśni nie spełniają życzenia p. Trzcińskiego i odpustu nie wyprawiają.

§ 2. Dzwonnicy oddzielnej nie ma – dwa wielkie dzwony, których waga [k. 2] i wartość niewiadoma, zawieszone są w jednej wieży kościelnej, a trzeci mniejszy dzwon znajduje się w sygnaturze.

§ 3. Cmentarz przy kościele

Cmentarz [jest] opasany murem z bramą i dwiema furtkami, niedokończone [są] tylko w rogach cztery kapliczki. Ze wszystkich czterech stron obsadzony jest lipami, wierzami, kasztanami, jarzabkami i różnymi krzewami. Jest obszerny i piękny. Obmurowanie dokonane staraniem i po większej części funduszem ks. proboszcza.

§ 4. Cmentarz grzebalny

Dawniej był w bardzo lichym stanie. Po wykończeniu kościoła, kiedy proboszcz miał więcej czasu wolnego, natychmiast zajęto się obmurowaniem spustoszonego grzebalnego cmentarza. Parafianie ofiarowali ręczną pomoc i zwieźli materiały, a proboszcz zaforszuszował¹⁸ potrzebną sumę na kupno cegły, wapna i zapłacenie majstrów, i tym sposobem cmentarz pięknie obmurowano, którego obwód do sześciuset łokci dochodzi. Mur wysoki na 2½ łokci[a] z daszkiem ceglany. Na środku frontowego muru jest brama z dwiema furtkami i obsadzony [jest] topolami i akacjami. W środku zaś cmentarza postawiono kaplicę drewnianą, której jednak dokończyć nie można z przyczyny od nas niezależnej. Jest

¹⁷ Adolf Trzciński h. Dołęga (1797 – po 1862) – był ziemianinem, dziedzicem dóbr Rzaśnia i członkiem Towarzystwa Rolniczego w okręgu radomszczańskim. Por. <https://polishgenealogy1.blogspot.com/2017/04/trzcinski.html> (dostęp: 6 XI 2024).

¹⁸ Tzn.: zapłacił.

wszakże w Bogu nadzieja, że i przeszkoda usunięta niedługo zostanie. Zaforszuszowane na cmentarz pieniądze proboszcz z pokładnego¹⁹ potrąca.

§ 5. Stan wewnętrzny kościoła

Brama czyli wielkie drzwi podwójne, jesionowe, stolarskiej i po części snycerskiej²⁰ roboty, zaopatrzone zamkiem z antabami²¹ i szufrygłem²². Dwoje drzwi w babińcu pod wieżą – pojedyncze z zamkami. Drzwi prowadzące²³ na chór i przy zakończeniu schodów drugie, którymi się wchodzi do chóru. Z chóru są także drzwi prowadzące na wieżę do dzwonów. Z kościoła do zakrystii są drzwi podwójne jesionowe z zamkiem i szufrygłem. Są jeszcze w zakrystii drzwi w części oszklone prowadzące na łóżę nad zakrystią. Wychoząc z zakrystii są drzwi pojedyncze do sionki, a drugie z sionki prowadzące na dwór zaopatrzone zamkami. Cały kościół składający się z trzech naw jest w półkole sklepiony²⁴, tak samo i zakrystia sklepiona, a nad nią jest łoża. W zakrystii znajduje się komoda na aparaty i bieliznę, jak niemniej i klęcznik wygodny, lawaterz i piec kaflowy. Kaplica jest M[atki] Boskiej. Ołtarz jest pięć. [k. 2v]

1. Wielki ołtarz w filary²⁵, cały z kamienia szydlowieckiego, bardzo gustowny, roboty pana Faustyna Cenglera²⁶, sławnego rzeźbiarza z Warszawy – profesora głuchoniemych. Za ten ołtarz zapłacił czcigodny pan Płaczkowski złp. 7,306 gr 20. Przez kwartał swoim kosztem utrzymywał u siebie i żywił ks. proboszcz trzech rzeźbiarzy. W tym ołtarzu umieszczony jest obraz znakomitej wartości pędzla sławnego malarza Simmlera²⁷ z Warszawy,

¹⁹ Pokładne – ofiara składana przy okazji pochowania zwłok na cmentarzu.

²⁰ Snycerską (z niem. *Schnitzerei*) – tzn. rzeźbioną.

²¹ Antaba – metalowa sztaba umacniająca zamknięcie bramy lub drzwi.

²² Szufrygiel – zasuw, zabezpieczenie przed otwarciem.

²³ Powinno być: prowadzą.

²⁴ Tzn.: posiada sklepienia łukowe.

²⁵ Powinno być: z filarami.

²⁶ Faustyn Cengler (1828–1886) – pochodził z zamożnej rodziny z Krakowa. Kształcił się w zakresie rzeźbiarstwa i złotnictwa w rodzinnym mieście i w Dreźnie, a następnie pracował u boku Antona Fernkorna w Wiedniu. Po zwiedzeniu Monachium i Paryża w 1858 r. zamieszkał w Warszawie, gdzie do końca życia prowadził własną pracownię. Pisał wiersze, zajmował się krytyką rzeźby i był wykładowcą warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych (1867–1882). Por. Z. Batowski, *Cengler Faustyn*, [w:] *PSB*, t. III, Kraków 1937, s. 227–228.

²⁷ Józef Simmler (1823–1868) – lekcje rysunków pobierał u Józefa Richtera i Bonawentury Dąbrowskiego. W 1841 r. wyjechał do Drezna, gdzie kształcił się

przedstawiający męczeństwo Ś[więte]go Macieja Apostoła. Za obraz ten zapłacił Główny Fundator p. Płaczkowski złp. 5,758. P. Simmler daleko więcej go oszacował i przewyżkę wartości jako ofiarę darował do nowego kościoła. Prezbiterium i kaplica Matki Boskiej [sa] olejno malowane przez p. Jana Strzałeckiego²⁸. W r. 1871 nad wielkim ołtarzem na ścianie wymalowano Ś[więtych] Apost[olów] Piotra i Pawła.

2. Drugi ołtarz drewniany znajduje się w kaplicy, staroświeckiej struktury, dość piękny, ozdobiony u góry aniołkami. Niegdyś był wielkim ołtarzem w starym kościele. Na pamiątkę przeniesiony został do nowego kościoła, obecnie będzie ozłożony przez p. Waligórę, pozłotnika. Robota pozłotnicza już rozpoczęta została funduszem z ofiar dobrowolnych zbieranych po kościele. Obraz w tym ołtarzu pozostał ten sam, który był dawniej. Przedstawia Matkę Boską Różańcową. Pokryty jest srebrną sukienką. Wiszą obok niego dwa małe wota srebrne. Jedno w kształcie serca ofiarowane przez W[ielmoż]ną Teklę Gołembowską²⁹, a drugie dane przez pana Siemę z Zielęcina – jest to duży pieniądz srebrny, węgierski z wyobrażeniem Matki Boskiej. W tym ołtarzu jest zaszuwa z obrazem Matki Boskiej Różańcowej.
3. Ołtarz Ś[więte]go Rocha – wchodząc do kościoła [widzimy go] po prawej stronie. Jest nowy drewniany w filarki³⁰. U góry ma w małych rozmiarach obraz Ś[więte]go Walentego, ozdobiony aniołkami nieszczególniej roboty. Za ten ołtarz po większej części zrobiony tu w Rzaśni na plebanii zapłacił W[ielmoż]ny Adolf

w tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych, a następnie do Monachium (1842) i Paryża (1847). W 1850 r. po ślubie z Julią Hoegensteller osiadł w domu rodzinnym w Warszawie. W kolejnych latach podróżował po Europie. Malował głównie portrety, a także obrazy historyczne i religijne. Por. R. Biernacka, *Simmler Jakub Józef*, [w:] *PSB*, t. XXXVII, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 511–515; J. Malinowski, *Malarstwo polskie XIX w.*, Warszawa 2003, s. 104–106.

²⁸ Antoni Jan Strzałecki (1844–1934) – pochodził z Warszawy. Był uczestnikiem powstania styczniowego. Studiował malarstwo sztalugowe w Warszawie, a następnie malarstwo dekoracyjne w Wiedniu, Paryżu i Rzymie. Odnawiał m.in. polichromie na Zamku Królewskim w Warszawie i Łazienkach. Został odznaczony Krzyżem Niepodległości (1930) i Krzyżem Walecznych. Por. S. Konarski, *Strzałecki Antoni Jan*, [w:] *PSB*, t. XLIV, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 558.

²⁹ Tekla Gołembowska h. Poraj z Szemplińskich (ok. 1796–1880) – była właścicielką dóbr ziemskich w Białej. Dnia 19 V 1816 r. wyszła za Piotra Filipa Jakuba Gołembowskiego h. Poraj – urzędnika Królestwa Polskiego (1784–1852). Por. <https://sejm-wielki.pl/b/6.489.27> (dostęp: 6 XI 2024).

³⁰ Powinno być: z filarkami.

Trzciański dziedzic Rzaśni panu Zeltowi³¹ rzeźbiarzowi z Warszawy złp. 2,000. Robota tego ołtarza nie warta jest tyle – niestaranie wykonana. Pan Zelt wraz z pomocnikami przez trzy miesiące stołował się gratis u proboszcza, biorąc drzewa i tarcie ile sam chciał na dwa ołtarze i ambonę z drzewa na inne roboty przygotowanego. Obraz w tym ołtarzu jest bardzo piękny. Przedstawia Ś[więte]go Rocha patrona od morowego powietrza odchodzącego z Florencji do Francji, kiedy zgłodniały upadł pod drzewem i pies z posiłkiem do niego przybywa. Obraz ten jest pędzla wielce szanownego pana Alfreda Schouppé³², obywatela m. Warszawy, ofiarowany gratis do kościoła nowego w Rzaśni.

4. Ołtarz Ś[więte]go Antoniego z Padwy naprzeciw Ś[więte]go Rocha. Tenże sam p. Zelt, o którym wyżej wzmianka, zrobił podobny ołtarz, w którym umieszczono [k. 3] obraz Ś[więte]go Antoniego. Odmalował go Andrzej Dąbrowski były oficer wojsk polskich, za odmalowanie którego dano p. Dąbrowskiemu złp. 400. U wierzchu ołtarza jest obraz Ś[więte]go Kazimierza. Fundatorem tego ołtarza był p. Kazimierz Stokowski, dzierżawca Kielczygłowa.
5. Ołtarz Pana Jezusa ukrzyżowanego. Ponieważ ściana do zakrystii byłaby bardzo gruba, przeto postanowiono w niej zrobić niszę obok prezbiterium, przygotować miejsce na ołtarz i tu ulokować krzyż z Panem Jezusem, i tak też zrobiono. W starym kościele była kaplica P. Jezusa – w niej był krzyż z wyobrażeniem Zbawiciela świata bardzo pięknej rzeźby. Ten więc przeniesiono do nowego kościoła i uformowano ołtarz P. Jezusa na krzyżu rozpiętego. Nisza cała pod krzyżem jest wybita sukniem pasowym³³. Na dwóch filarach pod chórem przymocowano dwie kropielnice piękne z czarnego marmuru.

Feretronów znajduje się trzy³⁴ w średnim stanie, a dwa są nadpsute. Ławek w prezbiterium obok wielkiego ołtarza znajduje się

³¹ Adam Zelt (1817–1873) – po studiach za granicą w 1842 r. powrócił do Warszawy. Specjalizował się w wykonywaniu rzeźb religijnych i ozdobnych oraz drewnianych sprzętów kościelnych. Por. M.I. Kwiatkowska, *Rzeźbiarze warszawscy XIX w.*, Warszawa 1995, s. 57–58.

³² Alfred Schouppé (1812–1899) – pochodził z Grabownicy Starzeńskiej. Kształcił się w Krakowie i Warszawie. W 1837 r. wyjechał na stypendium do Akademii św. Łukasza w Rzymie. Malował głównie pejzaże, ale także obrazy religijne. Współpracował z Juliuszem Kossakiem. Por. J. Malinowski, *op. cit.*, s. 21.

³³ Tzn.: jasnoczerwonym.

³⁴ Powinno być: znajdując się trzy feretrony.

dwie nowe, jesionowe³⁵. Przed jedną z tych ławek *a[d] cornu epistol[a]e*³⁶ ulokowane jest *sedes*³⁷ z pulpitem mahoniowym dla celebransa [używanym] w czasie kazania. Dalej w prezbiterium po jednej stronie znajdują się trzy ławki jedna za drugą i po drugiej stronie także same są ławki nowe, jesionowe, dla osób klasy wyższej, sprawione kosztem obywateli. W środkowej zaś nawie znajduje się osiem ławek sosnowych po cztery na każdej stronie, przeznaczone dla śpiewających różaniec. Konfesjonałów nowych jest dwa³⁸. Sztandarów jest pięć. Chorągwi[e] różnego koloru [są] cztery. Chorągiew żałobna [jest] jedna. Organy o 8 głosach, przeniesione ze starego kościoła, wyreparowane p[rzez] p. Szymańskiego³⁹, są w dobrym stanie.

§ 6. Srebro

1. Monstrancja staroświecka srebrna w promienie z koroną i krzyżem na wierzchu. Była zupełnie zdezelowana. W r. 1867 przerobiona i ozłocona w Warszawie u p. Werner[a]⁴⁰ złotnika. Obecnie jest w bardzo dobrym stanie. Nie mamy tu specjalnego znawcy na ocenienie obecnie monstrancji jak również i innych przedmiotów.

³⁵ Powinno być: W prezbiterium obok wielkiego ołtarza znajdują się dwie nowe, jesionowe ławki.

³⁶ *Ad cornu epistolae* (łac.) – od rogu epistoły.

³⁷ *Sedes* (łac.) – krzesło, fotel, tron.

³⁸ Powinno być: Są dwa nowe konfesjonały.

³⁹ Józef Szymański (1828–1892) – urodził się w Kościerzewie k. Łowicza. Był uczniem organmistrza Mateusza Mielczarskiego. Od 1860 r. prowadził fabrykę organów w Częstochowie, a od 1868 r. – w Warszawie przy ul. Ogrodowej 8. W 1885 r. jako pierwszy w Polsce zbudował organy z wiatrownicami stożkowymi. Por. A. Kłoczek, *Organy Jana Spiegla we wrocławskiej katedrze (1893–1989): historia, konstrukcja, struktura brzmieniowa*, „Studia Włocławskie” 2000, R. III, s. 405; W. Żurek, *Inwentarz rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w Kobryniu z 21 sierpnia 1933 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2018, R. CIX, s. 403.

⁴⁰ August Teodor Werner (1836–1902) – pochodził z Warszawy ze spolonizowanej rodziny niemieckich przemysłowców. Z wykształcenia był złotnikiem. Uczył się zawodu w warsztacie Karola Filipa Malcza. Następnie odbywał praktyki w Krakowie, Wiedniu i Paryżu. Po powrocie do Polski został kierownikiem, a następnie właścicielem zakładu złotniczego. Ponadto był współzałożycielem Towarzystwa Akcyjnego Fabryk Metalowych pod firmą: „Norblin, Bracia Buch i T. Werner” w Warszawie. Por. *Zmarł śp. Teodor Werner*, „Kurier Polski”, 9/22 V 1902, nr 140, s. 2; M. Wasiak, *Werner Teodor (1836–1902)*, [w:] *Słownik biograficzny techników polskich*, t. XV, red. J. Piłatowicz, Warszawa 2004, s. 159–161.

2. Melchizedech⁴¹ srebrny wyślacany.
3. Puszka w cyborium roboty fragetowskiej⁴².
4. Naczynia do chorych dwa, jedno srebrne w kształcie pateny, drugie stojące zamykane, od wierzchu na *Sanctissimum*, a od spodu na *olea* ś[więte]⁴³, paterowane, wyślacane.
5. Kielichów dawnych srebrnych dwa, które były niezdatne do użycia, były bowiem połamane i pozłota wytarta, dziś całkowicie odnowione i razem z innymi kielichami i monstrancją konsekrowane przez śp. ks. Biskupa Beniamina [k. 3v] Szymańskiego⁴⁴. Trzeci kielich nowy srebrny – przysłany z Kielc jako ofiara do nowego kościoła przez W[ielmo]żną Panią Sędzinę Chrostowską na piedestale wyrzeźbione są imiona jej męża i synów zmarłych. Konsekrowany przez J[aśnie] W[ielmo]żnego] Ks. Biskupa Majerczaka. Czwarty i piąty kielich są roboty fragetowskiej, mniejszy – ofiarowany przez W[ielmo]żną Złotaszewską z Warszawy, a większy przez W[ielmo]żną Kajetanową Walewską⁴⁵ niegdyś dziedziczkę Stróży i Zielęcina.

⁴¹ Melchizedek, melchizedech – metalowa oprawka, zazwyczaj w kształcie półksiężycza, będąca częścią składową monstrancji, podtrzymująca Najświętszy Sakrament.

⁴² Od nazwiska Józefa Frageta (1797–1867) – urodził się we Francji. Był jednym z pionierów uprzemysłowienia Królestwa Polskiego. W 1824 r. założył w Warszawie manufakturę wyrobów srebrnych, brązowych i platerowanych. W latach pięćdziesiątych XIX w. po modernizacji jego zakład stał się jedną z największych polskich fabryk. Por. J. Paprocka, *Srebro i plater w firmie Józef Fraget*, Warszawa 1992; J. Paprocka-Gajek, *Plater w Warszawie w latach 1822–1914. Asortyment, odbiorca i obyczaj*, Warszawa 2010, s. 100–114; M. Bis, *Depozyt przedmiotów metalowych z posesji przy ulicy Szerokiej w Płocku (z ok. połowy XIX – początku XX w.)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2018, R. LXVI, nr 1, s. 78.

⁴³ *Olea sacra* (łac.) – oleje święte.

⁴⁴ Bp Piotr Paweł Beniamin Szymański OFMCap (1793–1868) – urodził się w Warszawie. Po wstąpieniu do kapucynów w 1816 r. przyjął święcenia kapłańskie. Przyczynił się do zreformowania zgromadzenia na ziemiach polskich. Prowadził działalność patriotyczną i powstańczą. W 1856 r. został mianowany biskupem diecezji podlaskiej. W 1867 r. został wywieziony do klasztoru Kapucynów w Łomży. Por. J.M. Cygan, *Beniamin Szymański, kapucyn, biskup podlaski*, „Szkice Podlaskie” 1996, R. V, s. 110–119; J. Kumor-Mielnik, *Szymański Beniamin OFMCap*, [w:] *EK*, t. XIX, red. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 216.

⁴⁵ Teresa Urszula Maria Dobrzycka z Dobrzycy h. Leszczyz Walewska (ur. 1836) – w dniu 22 VI 1858 r. wyszła za Stanisława Kajetana Walewskiego z Walewic h. Pierzchała (1835–1894), który pochodził ze Stróży. Por. <https://sejm-wielki.pl/b/sw.3108> (dostęp: 6 XI 2024); <https://sejm-wielki.pl/b/lu.4689> (dostęp: 6 XI 2024).

6. Paten srebrnych trzy, a posrebrzanych dwie.
7. Krzyżyk srebrny ręczny – zreparowany w Warszawie.
8. Relikwiarz w promieniach połączony z relikwią Ś[więte]go Franciszka Salezego – prezent do nowego kościoła.
9. Turybularze dwa, lichy posrebrzane – niedawno sprawione.
10. Ampulek platerowanych z talerzykiem para, prezent z Warszawy.
11. Krzyż procesjonalny wielki posrebrzany – ofiara W[ielmożne]go Płaczkowskiego – wartość złp. 400.
12. Krzyż średniej wielkości platerowany na cyborium – ofiara W[ielmożn]ych Trzińskich.
13. Dwa krzyżyki lichy posrebrzane, jeden na ołtarzu Ś[więte]go Rocha, a drugi na ołtarzu Ś[więte]go Antoniego.
14. Lichtarzy fragetowskich większych 14, a mniejszych dwa – razem wszystkich 16. W księdze ofiar jest wzmianka przez kogo darowane lub kupione.
15. Naczynia do olejów ś[więtych] wyłaczane w środku, a zewnątrz posrebrzane – nowe.
16. Dwie łódki do kadzidła lichy posrebrzane.
17. Lampa pięknej roboty platerowana, wisząca w prezbiterium przed *Sanctissimum* – prezent z Warszawy.
18. Dwa żyrandole brązowe, wiszące w środkowej nawie kościoła – jeden na 8, drugi na 10 świec – prezent z Warszawy.
19. Miedź. Dwa kociołki miedziane do wody święconej – jeden w dobrym stanie, a drugi zużyty. Kociołek miedziany nowy, pobielaný wewnątrz, umieszczony w chrzcielnicy kamiennej, z pokrywą miedzianą. Chrzcielnica zrobiona przez p. Cengler[a], a pokrywa z kociołkiem przez Filleborn[a]⁴⁶ – ofiara W[ielmożne]j Panny Józefy Trzińskiej – dzisiejszej pani Smolińskiej.
20. Tacka do ampulek miedziana.
21. Bębny dwa miedziane, z których jeden zepsuty.

⁴⁶ Filleborn – właściciel fabryki metali znajdującej się na Lesznie w Warszawie. Por. [Popiersie śp. Stanisława Lillpopa], „Kurier Warszawski”, 16 VII 1867, nr 157, s. 984–985.

22. Cyna. Lichtarzy cynowych 10 w dobrym stanie, a 4 zużyte. [k. 4]
23. Naczynka trzy cynowe stare – dawniej do olejów ś[więtych] używane.
24. Dwa krzyżyki cynowe do ręki – używane do posług religijnych.
25. Kompozyta⁴⁷ – sześć wielkich lichtarzy z kompozyty – gdzieś-niegdzie na mat pozłacane, stoją na wielkim ołtarzu, zrobione przez p. Filleborn[a] w Warszawie – kosztując złotych tysiąc.
26. Dwa świeczniki brązowe – każdy na trzy świece – przybite do filarów przy wielkim ołtarzu.
27. Żelazo. Trzy krzyżyki żelazne lane stojące na ołtarzach.
28. Forma żelazna do pieczenia opłatków jedna.
29. Dwanaście zacheuszków żelaznych pozłacanych.
30. Dzwonów wielkich dwa – nie ma dla nich osobnej dzwonnicy, są tylko umieszczone w wieży kościelnej i wskutek wyższego ich zawieszenia głos ich daleko się rozlega. W sygnaturze jest także jeden dzwon mniejszy.
31. Dzwonków przy ołtarzach dziewięć i jeden przy zakrystii.
32. Drzewo. Krzyż drewniany, wielki, częścią wyzłacany, wiszący na filarze naprzeciw ambony – roboty śp. pana Feter[a] z Warszawy.
33. Rezurekcja⁴⁸ drewniana, pozłacana.
34. Trzy krzyżyki drewniane, stawiane zwykle na trumnach.
35. Dwa krzyże drewniane, procesjonalne, a trzeci na ścianie w kruchcie.
36. Katafalk o czterech stopniach, nowy, okazały.
37. Lichtarzy drewnianych do katafalka 18.
38. Trzy statuy drewniane przy ołtarzu Pana Jezusa – jedna wyobraża Matkę Boską Niepokalanie Poczętą, a dwie – świętych i jeszcze jedna znajduje się w zakrystii nad mensą.

⁴⁷ Kompozyta (łac. *compositus* – złożony, *composita* – układ) – materiał wykonany z co najmniej kilku składników, tu: stopy metalu.

⁴⁸ Rezurekcja (łac. *resurrectio* – zmartwychwstanie) – figura Chrystusa Zmartwychwstałego.

39. Szkła⁴⁹. Nad wielkim ołtarzem jest okno, a raczej obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, malowany na szkłe w ogniu wypalany; jest darem WW. Bolesława⁵⁰ i Michaliny⁵¹ z Tymowskich Trzcińskich z Cifsowa⁵², stanowi znakomitą ozdobę kościoła – zapłacono za ten obraz p. Ant[oniemu] Bystrzanowskiemu⁵³ w Warszawie rs. 230.
40. Okno wielkie w kaplicy Naj[świętszej] Maryi Panny z kratą żelazną.
41. Okno wielkie nad chórem w części malowane i dwie gwiazdy wypalane w ogniu – jest na nim rok 1867, w którym było wstawione i przypominające zarazem rok konsekracji kościoła. [k. 4v]
42. Osiem wielkich okien, [umieszczonych] wysoko na ścianach środkowej nawy kościoła. Dwa okna ze szkła matowego – jedno nad ołtarzem Ś[więte]go Rocha, a drugie nad ołtarzem Ś[więte]go Antoniego. W zakrystii jest wielkie, otwierane okno i drugie w sionce prowadzące do zakrystii, oba za kratami żelaznymi. Razem wszystkich okien piętnaście N° 15.
43. Lampa piękna szklana rżnięta, w brąz oprawna, wisi w kaplicy Matki Boskiej.
44. Ampulek szklanych trzy pary.
45. Lampek szklanych sztuk 30.

⁴⁹ Powinno być: szkło.

⁵⁰ Bolesław Trzciński (1828–1880) – urodził się w Czernicach (w pow. wieluńskim) w rodzinie Antoniego i Salomei z d. Topolskiej Trzcińskich. Dnia 10 III 1858 r. poślubił Michalinę Karolinę Zenobię Tymowską h. Sas. Por. <https://sejm-wielki.pl/b/sw.147665> (dostęp: 6 XI 2024).

⁵¹ Michalina Trzcińska z Tymowskich (1830–1914) – urodziła się w Makolicach w rodzinie Michała Hieronima Tymowskiego h. Sas i Gabrieli Colonna-Walewskiej z Walewic h. Pierzchała. W 1848 r. została żoną Michała Budziszewskiego h. Grzymała, a 10 III 1858 r. – Bolesława Trzcińskiego. Por. [*Nekrolog Michaliny z Tymowskich Trzcińskiej*], „Kurier Warszawski”, 28 VII 1914, nr 206, s. 7; <https://sejm-wielki.pl/b/sw.89295> (dostęp: 6 XI 2024).

⁵² Powinno być: Cisowej. Cisowa – miejscowość w gminie Szydłów k. Piotrkowa Trybunalskiego. [Księga ludności stałej wsi: Cisowa, Zaborów, Roksyce], Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Akta gminy Szydłów, sygn. 333, s. 52.

⁵³ Antoni Bystrzanowski – w 1898 r. był starszym cechu szklarzy w Warszawie. Por. *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski”, 5/17 I 1898, nr 17, s. 2.

§ 7. Aparaty kościelne

Ornaty białe klasy 1.

1. Ornat biały morowy⁵⁴, z kolumną krzyżowej roboty⁵⁵, różnych kolorów, przeważnie ozdobiony krzyżami, opasany⁵⁶ galonem⁵⁷ pozłocistym, nowy.
2. Ornat biały morowy, wpadający w kolor kanarkowy, z kolumną krzyżowej roboty, obszuty taśmą białą, jedwabną, nowy.
3. Ornat biały jedwabny z kolumną stanowiącą krzyż, obwiedziony taśmą jedwabną, żółtą, nowy.
4. Ornat używany za biały, jedwabny, wpadający w kolor błękitny, ze słupem białym, obwiedziony szychem⁵⁸ białym, nowy.
5. Ornat materialny koloru błękitnego bez kolumny, mający kwiaty białe w miejsce słupa, obszuty szychem białym, nowy.
6. Ornat biały, materialny ze słupem częściowo zielonym, obszuty wstążką zieloną, jedwabną, nowy – wszystkie ornaty mają rekwizyty.

Klasa 2.

7. Ornat biały starożytny⁵⁹, wpadający w kolor popielaty, z zielonymi kwiatami, obwiedziony szychem żółtym, z rekwizytami, dawny.

Klasa 3.

8. Ornat biały z kwiatami różnego koloru, przerabiany szychem żółtym, z rekwizytami.
9. Ornat biały z kwiatami, z szychem białym, z rekwizytami, lichy.
10. Ornat materialny, starożytny, przerabiany szychem białym, bez rekwizytów, lichy.

⁵⁴ Tzn.: wykonany z tkaniny jedwabnej o falisto mieniącym się deseniu.

⁵⁵ Tzn.: z tkaniny o splocie krzyżowym.

⁵⁶ Powinno być: obszuty (tu i dalej).

⁵⁷ Galon – taśma tkana lub pleciona z nitek metalowych lub metalizowanych, służąca głównie do obszywania mundurów i szat liturgicznych.

⁵⁸ Szych – nitka owinięta drucikiem miedzianym, posrebrzanym lub pozłacanym, używana do wykonywania haftów i wyrobów pasmanteryjnych.

⁵⁹ Tu i dalej: starodawny.

10. Ornat biały na płótnie, haftowany w kwiaty różnego koloru, bez rekwizytów, lichey. [k. 5]

Oprócz powyżej opisanych ornatów klasy 3. znajduje się jeszcze kilka, ale są zupełnie zużyte i do służby Bożej niezdatne.

Ornaty czerwone

Klasa 1.

1. Ornat czerwony atlasowy ze słupem w kwiaty żółte, obszyty taśmą żółtą, nowy.
2. Ornat czerwony adamaszkowy⁶⁰, wełniany, gruby, z galonem białym, nowy.
3. Ornat czerwony atlasowy z kwiatami białymi, z kolumną białą, czarno kropkowaną, obwiedziony szycem żółtym, nowy.

Klasa 2.

4. Ornat czerwony materialny, tkany szycem srebrnym, obszyty galonem żółtym, z rekwizytami.
5. Ornat czerwony aksamitny z[e] słupem pasowym materialnym, tkanym szycem srebrnym, obwiedziony galonem żółtym, z rekwizytami.
6. Ornat czerwony z materii wełnianej z[e] słupem czerwono-karnarkowym z szycem zużyтым, bez rekwizytów.

Ornaty zielone

1. Ornat zielony na tle blad różowym, w kwiaty białe i zielone, obwiedziony szycem żółtym, z rekwizytami.
2. Ornat zielony w pasy szychowe, ze słupem czerwonym, bez stuły.

⁶⁰ Adamaszek – tkanina o wzorze z jednej strony matowym na błyszczącym tle, a z drugiej – błyszczącym na matowym tle.

Ornaty fioletowe

1. Ornat fioletowy morowy z kolumną białą w krzyż z imieniem Jezus, szychem żółtym obszyty, nowy, bardzo piękny.
2. Ornat fioletowy materialny z białą kolumną, tkany szychem złotym, obszyty szychem żółtym, bogaty, dar W[ielmożn]ych Ostrowskich⁶¹ z Łękawy.
3. Ornat fioletowy, morowy, z białą atlasową kolumną, obszyty szychem żółtym, w średnim stanie, z rekwizytami.
4. Ornat fioletowy z materii jedwabnej, gładkiej, z białą kolumną, obszyty szychem żółtym, z rekwizytami, w średnim stanie.

Ornaty czarne

1. Ornat czarny atlasowy z kolumną czarną, morową, obszyty szychem żółtym, bardzo piękny, nowy.
2. Ornat czarny manczestrowy⁶², obszyty szychem białym, w średnim stanie.
3. Ornat czarny aksamitny, z kolumną fioletową w kwiaty, zużyty. Mają jeszcze przybyć dwa czarne manczestrowe ornaty.

Kapy białe

1. Kapa biała, nowa, atlasowa, koloru kanarkowego, taśmą jedwabną białą obszyta, nowa, ze stułą białą. [k. 5v]

⁶¹ Ostrowscy z Łękawy – Wiktoria Aleksandra Placyda z d. Golembowska h. Poraj (pochodząca z Piaszczyc k. Radomska, spokrewniona z rodem Spinków) i Ignacy h. Korab (1810–1861) Ostrowscy, którzy w połowie lat trzydziestych XIX w. odziedziczyli Łękawę w pow. piotrkowskim po rodzinie Spinków – budowniczych miejscowej kaplicy (Daniel Spinek h. Prus I, pradziadek Wiktorii Ostrowskiej, pochodził z Będkowa w parafii Rzaśnia). Por. T. Kuźnicki, *Pomniki sepulkralne w kościele parafialnym w Kamieńsku (XVI–XIX w.)*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2020, R. XVII, s. 25; A. Piasta, *Parafia pod wezwaniem Wszystkich Świętych i Niepokalanego Poczęcia NMP w Grocholicach w świetle wizytacji kanonicznych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIV, s. 274, 279; <https://sejm-wielki.pl/b/6.489.49>; <https://sejm-wielki.pl/b/2.830.159> (dostęp: 6 XI 2024).

⁶² Manczester (manszester) – rodzaj tkaniny – aksamitu bawełnianego w po-dłużne prążki. Nazwa pochodzi od miasta Manchester w Wielkiej Brytanii.

2. Kapa biała z materii ciężkiej w kwiaty, z bokami z materii kręconej jedwabnej, koloru lazurowego, galonem białym obszyta, zrobiona przez W[ielmożn]ą Władysławę z Gołembowskich Grodziecką⁶³ z Kalisza.

3. Kapa biała atlasowa, licha.

Oprócz tych są jeszcze dwie kapy, ale do służby Bożej niezdatne.

Kapy czerwone

1. Kapa z pasowego manczestru, z bokami blado pasowymi, w kwiaty żółte, obszyta taśmą jedwabną, żółtą, nowa, ze stulą czerwoną, piękną.

Jest jeszcze jedna czerwona, ale do użytku niezdatna.

Czarne

1. Kapa czarna z materii jedwabnej w deseń⁶⁴, z bokami z materii wełnianej w kwiaty szychowe, obszyta galonem żółtym, nowa, jest do niej oddzielna stula czarna w kwiaty srebrne.

2. Kapa czarna manszestrowa, obwiedziona galonem białym, stara.

Jest jeszcze jedna czarna kapa, ale zupełnie zużyta.

Ornaty i kapy, przy których napisano „nowy” lub „nowa” przybyły za dzisiejszego proboszcza. Prócz powyżej opisanych aparatów znajduje się⁶⁵ jeszcze kilka stul oddzielnych, używanych do słuchania spowiedzi.

§ 8. Bielizna kościelna

1. Alb cienkich płóciennych ze szlakami roboty szydełkowej lub siatkowej⁶⁶, pomiędzy którymi znajdują się niektóre bardzo

⁶³ Władysława Justyna Anna Grodziecka z Gołembowskich h. Poraj (ur. 1849) – pochodziła z Dobryszyc, dnia 2 VIII 1870 r. w parafii Mariackiej w Krakowie wyszła za Hipolita Wilhelma Feliksa Grodzieckiego h. Nałęcz (1837–1892) – sędziego sądu kaliskiego. Por. <https://sejm-wielki.pl/b/6.489.32>; https://geni.com/photo/view/6000000177366934830?album_type=photos_of_me&photo_id=6000000177347732247 (dostęp: 6 XI 2024).

⁶⁴ Tzn.: z wzorem na tkaninie.

⁶⁵ Powinno być: znajduje się.

⁶⁶ Tzn.: o siatkowym splocie.

- piękne, jest dwanaście, wszystkie nowe. Dawniejsze przez starość zużyte zostały.
2. Komeżek kapłańskich nowych cztery, pomiędzy którymi dwie siatkowe bardzo piękne ofiarowane ks. proboszczowi. Oprócz tych jest jeszcze siedem, ale lichych.
 3. Komeżek dla chłopców 9.
 4. Obrusów płóciennych cienkich na ołtarze, ze szlakami roboty szydełkowej lub siatkowej nowych 25, pomiędzy którymi jest jeden bardzo piękny ze szlakiem roboty krzyżowej, na kanwie⁶⁷ w zęby⁶⁸ z kutasami⁶⁹.
 5. Obrusów z grubego płótna spodnich – 9.
 6. Ręczników długich – 9.
 7. Ręczniczków do ołtarzy – 27.
 8. Humerałów płóciennych – 10.
 9. Korporałów płóciennych – 15.
 10. Puryfikaterzy – 65.
 11. Pasków – 4.
 12. Nakryć wełnianych na ołtarze, pasowych, z czarnymi pasami, sztuk 3. [k. 6]
 13. Nakryć wełnianych zielonych z niebieskimi pasami sztuk 3.
 14. Tuwalni⁷⁰ jedwabnych tiulowych, białych – 2.
 15. Tuwalni kolorowych z ciężkiej materii używanych w zimie – 2.
 16. Sukienek na puszkę materialnych, pięknych – 5.
 17. Poduszek pod mszały, krzyżowej roboty – 5.
 18. Dywan wielki przed wielki ołtarz krzyżową robotą na kanwie – 1.
 19. Dywanów zwyczajnych mniejszych przed wielki ołtarz lub ołtarz Matki Boskiej – 2.

⁶⁷ Kanwa – tkanina o regularnym, siatkowym splocie, używana do wyszywania włóczką lub jedwabiem, np. brezent, płótno.

⁶⁸ Tzn.: z wycięciami w kształcie zębów.

⁶⁹ Kutas, chwast – ozdoba stanowiąca wykończenie tkaniny w postaci pędzla z nici lub sznureczków.

⁷⁰ Tuwalnia – welon, okrycie.

20. Dywaników wojłokowych⁷¹ w kwiaty przed ołtarze – na codzienne użycie – 5.
21. Dywaników wełnianych używanych do chorych – 4.
22. Nakrycie wełniane pąsowe na balustradę oddzielającą prezbiterium od nawy kościelnej – w dwóch sztukach.
23. Takież samo nakrycie na ambonę.
24. Drobnych koralu dawniej w starym kościele zawieszonych na obrazach Matki Boskiej i Ś[wię]tej Anny – jest kilkanaście sznurków, niektóre poprzerywane, dziś zupełnie niepotrzebne; wartość ich niewielka; uzyskawszy pozwolenie od J[aśn]ej W[ielmożnego] Ks. Biskupa Marszewskiego⁷² do sprzedania tychże i obrócenia pieniędzy na coś potrzebniejszego, wziąłem je do Warszawy przy dokończaniu nowego kościoła i wspólnie z W[ielmożn]ym M[aciejem] Płaczkowskim byliśmy u paru złotników celem spieniężenia takowych, lecz że bardzo mało za nie dawano, sprzedaliśmy tylko większych koralu za złp. 229 gr 10 tu w Rzaśni, a reszta podobnych znajduje się dotąd i oczekuje na zamienienie ich na jakąś ceną do kościoła potrzebę.

Tytuł II – księgi kościelne

§ 1.

[1.] W zakrystii znajdują się dwa nowe piękne mszały ozdobne w szafian⁷³ opraw[io]ne gratis jeden przez pana Kantora⁷⁴ introligatora,

⁷¹ Wojłok – filc gorszego gatunku albo wytwarzany tradycyjnymi metodami z włóknami o zróżnicowanej grubości, produkowany z wełny odpadowej i sierści zwierzęcej.

⁷² Bp Michał Jan Marszewski (1800–1867) – urodził się w Gdańsku w rodzinie szlacheckiej. W 1823 r. przyjął święcenia kapłańskie, a następnie pracował jako wikariusz i profesor języka niemieckiego w seminarium duchownym we Włocławku (od 1826). Pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji w diecezji kujawsko-kaliskiej. W latach 1850–1857 był jej administratorem, a od 1856 r. – biskupem. Por. W. Kujański, *Diecezja kujawsko-kaliska...*, s. 92–95; J. Gręźlikowski, *Działalność kościelna biskupów włocławskich w okresie kujawsko-kaliskim diecezji*, „Prawo Kanoniczne” 2013, R. LVI, nr 3, s. 143–147.

⁷³ Szafian, safian (tur. *sahtijan*) – skóra kozłowa, barania lub cielęca garbowana metodą zatopową i barwiona na różne kolory (najczęściej czerwony lub żółty) poprzez wcieranie zapraw. Nazwa pochodzi od Safio – miasta w Maroku.

⁷⁴ Adolf Kantor, introligator z Warszawy (1823–1896) – pochodził z rodziny żydowskiej. Zawodu introligatorskiego uczył się w Londynie. Po powrocie w roku 1848

a drugi przez pana Kreisch[a]⁷⁵ w Warszawie. Są jeszcze dwa mszały stare, liche, a małych żałobnych do nowego kościoła sprawionych trzy.

2. Rytuał 1, kancjonał 1, książka czerwono opraw[io]na z benedykcjami⁷⁶, dwie książeczki małe, *Vade mecum* do chorych i parę książek do nabożeństwa, jako też i książka z Ewangeliami na niedziele i święta.

§ 2. Księgi metryk łacińskich znajdują się od roku 1657 do 1859 roku. [k. 6v]

§ 3. Akta stanu cywilnego. Od roku 1808 są wszystkie i w porządku utrzymane aż do dnia dzisiejszego.

§ 4. Dokumenty kościelne

1° Najpierwszym dokumentem jest kopia erekcji ks. *Joannus de Lasco*⁷⁷, wyjęta z archiwum konsystorza gnieźnieńskiego, z r. 1551 – pierwotny wyciąg jest podarty, ale jest tenże sam przepisany i poświadczony;

2° Dalej znajduje się spis inwentarza z roku 1800 przy tradycji probostwa ks. Zygm[unta] Szynekler[a] poprzednika teraźniejszego proboszcza;

lub 1851 założył w Warszawie jedną z najbardziej znanych w mieście pracowni introligatorskich i księgarnię specjalizującą się w sprzedaży Biblii w różnych językach. W 1873 r. zatrudniał 15 osób. Por. Adolf Kantor, „Gazeta Przemysłowo-Rzemieślnicza”, 29 IX/11 X 1873, nr 41, s. 325; A. Kempa, *Śpiewak czyli Kantor*, „Bibliotekarz” 2004, R. LXXI, nr 6, s. 29–30; E. Pokorzyńska, *Z dziejów introligatorstwa warszawskiego XIX i 1. połowy XX w.*, Katowice 2009, s. 149–150.

⁷⁵ Powinno być: Kreuscha. Wilhelm Kreusch (ok. 1805–1884) – właściciel pierwszego w Warszawie zakładu introligatorskiego. Por. *Śp. Wilhelm Kreusch*, „Gazeta Rzemieślnicza”, 1 XI 1884, nr 5, s. 5; E. Pokorzyńska, *op. cit.*, s. 233–234.

⁷⁶ Tzn.: błogosławieństwami.

⁷⁷ Abp Jan Łaski h. Korab – urodził się w 1456 r. w Łasku. Był m.in. sekretarzem królewskim (od 1501), arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski (1510–1531). W latach 1511–1522 z jego inicjatywy spisano i oszacowano majątek archidiecezji (*Liber beneficiorum*). Zmarł 19 V 1531 r. w Kaliszu. Por. H. Kowalska, *Łaski Jan*, [w:] *PSB*, t. XVIII, Wrocław 1973, s. 237–244; P. Janowski, *Łaski Jan*, [w:] *EK*, t. XI, kol. 415–418.

3° Wizyta generalna odbyta w r. 1840 z rozporządzenia J[aciśnie] W[ielmożnego] księcia prymasa Raczyńskiego⁷⁸ – dopełniona przez W[ielmożnego] Ks. Kanonika Hipolita Chrzanowskiego⁷⁹;

4[°] Dowody na zrobioną zamianę dziesięcin wytycznych na stałą zbożową z r. 1825;

5[°] Takież same dowody na zamianę w r. 1856 dziesięciny zbożowej na pieniądze. Spis inwentarza zrobiony przy tradycji probostwa teraźniejszemu proboszczowi zabrany został przez delegowanego w r. 1866 przy zabraniu gruntów i innych funduszków na rzecz Skarbu. Spis ten był zrobiony w niejednym egzemplarzu przeto u władz, a mianowicie u W[ielmożnego] Ks. Dziekana znajduje się takież sam. Ale są także przywileje na wolną propinacyję, wolny wyrąb i pastwiska po gruntach dominialnych.

Biblioteki oddzielnej żadnej nie ma; jest wszakże zamiar założenia biblioteki kościelnej i ludowej, z której by parafianie brali do czytania odpowiednie dla nich książki i broszurki. Przy stawianiu nowego kościoła obmyślono takie miejsce pod jedną wieżą, które na cel powyższy ma służyć, wilgoć jednak jako zwykle bywa w nowych gmachach dotąd nie pozwala zamiaru tego do skutku doprowadzić.

⁷⁸ Abp Ignacy Raczyński h. Nałęcz – urodził się 6 VIII 1741 r. Po wstąpieniu do jezuitów studiował w Poznaniu i Mediolanie. W 1793 r. został biskupem poznańskim, w 1806 r. – arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i prymasem Polski, a w 1807 r. – administratorem diecezji warszawskiej. Zmarł 19 II 1823 r. w Przemyślu. Por. E. Gigilewicz, *Raczyński Ignacy*, [w:] *EK*, t. XVI, Lublin 2012, kol. 1056–1057.

⁷⁹ Ks. Hipolit Roch Chrzanowski (1765–1848) – urodził się w Rększowicach w rodzinie starosty dóbr olsztyńskich Jana h. Stare Komnaty i Petroneli z Wichlińskich h. Bonarawa. W 1788 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1791 r. został proboszczem w Dietrzkowicach, w 1799 r. – sędzią surogatem i kanonikiem kolegiaty wieluńskiej (od 1812 r. jej dziekanem). W 1814 r. mianowano go kanonikiem kapituły gnieźnieńskiej, ale po rezygnacji w 1814 r. zamieszkał w Dietrzkowicach. Por. W.P. Właźlak, *Chrzanowski Hipolit Roch*, [w:] *Wieluński słownik biograficzny*, t. I–II, red. Z. Szczerbik, Z. Włodarczyk, Wieluń 2014, s. 164–165; K. Kęsik, *Pruska dominacja w Territorium Vielunense (1793–1806)*, „Rocznik Wieluński” 2020, R. XX, s. 104; M. Widera, *Dzieje Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim (1918–1939)*, Opole 2021, s. 60–61.

Tytuł III

Zabudowania plebańskie

§ 1. Plebania jaka dotąd e[*g*]zystuje postawiona była przez ks. Tymowskiego⁸⁰, nie była jednak za życia jego zupełnie ukończona. Dopiero następca jego ks. Szynkler dokończył takowej i mieszkał w niej przez lat 52. Przez ten przeciąg czasu uległa znacznemu zniszczeniu. Teraźniejszy proboszcz zaraz w samym początku całkowicie restaurować ją musiał. Dano 2 nowe podłogi, podmurowano ją całą, wyrżnięto większe okna, wszystkie drzwi nowe dano. Z obszernej sieni zrobiono kancelarię, [k. 7] a z kuchni, będącej na drugiej stronie mieszkania plebańskiego, przyrządzono salkę jadalną. Przystawiono kuchnię nową z oddzielną sienią i spiżarnią i nie tylko na przystawionej kuchni, ale i na całej plebanii dach nowy dano i pokryto gontami. Przystawiono także ganek w miejsce sieni przed wchodem⁸¹ do plebanii. Wszystko to dopełniono własnym kosztem proboszcza. Plebania dotąd jest w dobrym stanie.

§ 2. Wikariat

Dom mieszkalny dla ks. wikarego stał dawniej naprzeciw starego kościoła. Po rozebraniu zaś kościoła wikariat w tym samym miejscu pozostał. Na jednej stronie mieszka ks. wikary, a po drugiej grabarz i zarazem sługa kościelny. Chociaż w początkach samych teraźniejszy proboszcz odrestaurował wikariat, jednakże przez lat dwadzieścia kilka uległ zębowi czasu i dziś ledwo w średnim znajduje się stanie. Dozór kościelny ma zamiar zrobić rozkład na parafian⁸² i wystawić nową wikarię⁸³ i organarię⁸⁴, gdyż jako pierwsza tako i druga długo już istnieć nie może, a ponieważ za bytności teraźniejszego proboszcza jeszcze do żadnej składki na budowę plebańskie parafianie pociągani nie byli, przeto ochotnie wikarię i organarię swym kosztem postawić powinni.

⁸⁰ Ks. Szymon Tymowski – proboszcz w Rzaśni w latach 1795–1799. Por. W.P. Właźlak, *Duchowieństwo parafii Rzaśnia...*, s. 227.

⁸¹ Tzn.: wejściem.

⁸² Tzn.: wyznaczyć parafianom składkę.

⁸³ Tu: dom lub mieszkanie dla wikariusza parafialnego.

⁸⁴ Tu: dom lub mieszkanie dla organisty.

§ 3. Dom dla organisty

Organaria jako się wyżej wspomniało w lichym obecnie znajduje się stanie, a w tym czasie kiedy nastał terazniejszy proboszcz nie była mieszkalną. Postawiono ją nagle i niefundamentalnie⁸⁵. Komin tylko dobry z cegły wymurowano. Ściany zaś gnić zaczynają. Budowa ta kosztem proboszcza dokonana została.

§ 4. Stodoła, stajnia, obory

Po odebraniu gruntów na rzecz Skarbu zabrano także i stodołę i takową przez licytację sprzedano. Proboszcz zmuszony był choć małą postawić stodołkę i takową w przedłużeniu obór postawił. Końcem styka się ona z ogrodem. Korzystając z tej pozycji urządzono z boku stodoły pokoik letni z sionką, a na górze jest skład na snopki. [k. 7v]

Obory, stajnie, drwalnik, wozownia, sieczkarnia zostały te same co były przed zabraniem gruntów. Wszystkie te zabudowania, mieszczące się pod jednym dachem, były postawione w 1852 r. przez dzisiejszego proboszcza własnym jego kosztem. W samych początkach zaraz po objęciu probostwa runęły wszystkie plebańskie budowle z wyjątkiem plebanii. Konieczna przeto potrzeba zmusiła proboszcza do postawienia wyżej wzmiankowanych budowli, które z wielkim móżolem i kosztem bez żadnej cudzej pomocy wystawił, które do dnia dzisiejszego w dobrym znajdują się stanie. Oprócz tych budynków zaraz w następnym roku wystawił proboszcz również swoim kosztem obszerny i wygodny spichlerz, a pod spodem wymurować kazał trzy piwnice: jedną na kartofle, drugą na włoszczyzny, a trzecią na swoją potrzebę. Budynek ten z piwnicami w dobrym znajduje się stanie. Budowle te w katastrze ogniowym⁸⁶ ubezpieczone są na sumę: [...]

Obok plebanii znajdują się dwa ogrody mocno i wysoko osztachetowane, obsadzone przez proboszcza różnego gatunku drzewami owocowymi. Ponieważ są ogrody te dobrze utrzymywane, przeto przynoszą obok upiększenia miejscowości i przyjemność, i korzyść właściwą.

⁸⁵ Powinno być: bez fundamentów.

⁸⁶ Kataster ogniowy – rejestr nieruchomości ubezpieczonych od skutków pożarów.

Tytuł IV

Uposażenie proboszcza

Probostwo tutejsze wskutek Najwyższego Ukazu⁸⁷ zaliczone zostało do klasy 3 a proboszcz tej parafii pobiera z kasy powiatu noworadomskiego w trzech tercjałach po rubli srebrem⁸⁸ 100, co czyni rocznie rubli srebrem 300.

Tytuł V

Grunta i łąki

Po zajęciu gruntów kościelnych na rzecz Skarbu pozostawiono na mocy Najwyższego Ukazu na własność kościoła jako dodatek do pensji dla tutejszego proboszcza parafii gruntu z łączką razem morgów⁸⁹ 6 i takowe przez lat parę spokojnie proboszcz posiadał, na co ma dwie duże mapki przez jeometrę⁹⁰ przysięgłego [k. 8] śp. Józefa Kozłowskiego zrobione. Lecz w późniejszym czasie jeometra Teodor Borkowski pracujący przy komisarzu włościańskim w Radomsku wspólnie z wójtem gminy Rząśnia Asławowiczem odebrali mniejszą połowę gruntu i zostawili tylko morgów 3 i prętów⁹¹ 70, a zabrany grunt Kościołowi komornikom oddali. Pomimo zgłoszeń się do komisarza włościańskiego i piśmiennie i ustnie, odebrać jednak zabranego gruntu nie dało się. Przyrzekano tylko oddać i na tym się kończyło. Ten grunt leży za wsią przy drodze prowadzącej do Będkowa, za ogrodami włościańskimi. Należy także do probostwa stawek obok drogi gawłowskiej, wykopany z wielkim kosztem przez

⁸⁷ Po powstaniu styczniowym w wyniku ukazu cara Aleksandra II z 14/26 XII 1865 r. własność należąca do Kościoła katolickiego przeszła w posiadanie państwa z wyjątkiem sześciu mórg w każdej parafii. Wiązało się to z wprowadzeniem pensji rządowych dla duchowieństwa, których wysokość była uzależniona od dokonanej klasyfikacji jednostki duszpasterskiej. Por. D. Olszewski, *Episkopat, duchowieństwo, duszpasterstwo*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań-Warszawa 1979, s. 440.

⁸⁸ Powinno być: srebrnych.

⁸⁹ Morga – dawna miara powierzchni gruntu, w Polsce wynosiła ok. 5600 m².

⁹⁰ Jeometra, geometra – osoba zajmująca się pomiarami gruntów.

⁹¹ Pręt – równowartość 15 stóp. Stopa – dawna jednostka miary nawiązująca do przeciętnej długości stopy ludzkiej (różniła się wielkością w zależności od czasu i miejsca).

teraźniejszego proboszcza na dawnym zabranym stawisku. Przy zabieraniu gruntów kościelnych na prośbę proboszcza zanieśioną do komisarza włościańskiego zostawiony został ten stawek przy kościele, a mieszkańcy wsi Rzaśni mają tę dogodność, że ich bydło obok niego na pastwisko przepędzane ma w nim wodę do picia i w czasie lata gorącego pławi się w nim inwentarz.

Tytuł VI

Dziesięciny Kościołowi przynależne

Oprócz erekcji nadającej kościołowi dziesięcinę są na to inne jeszcze dowody, a mianowicie wizyty generalne. Zamiany dziesięcin wytycznych na stałe zbożowe z r. 1825, dalej z r. 1856 ze zbożowej na pieniądze. Jak niemniej ciągle i spokojne bez żadnych sprzeczek oddawanie dziesięciny blisko do r. 1869 – od tego roku retribucenci⁹² stygnąć w obowiązku przynależnym zaczęli i do dnia dzisiejszego z małym bardzo wyjątkiem dziesięciny oddawać zaniechali.

a) W pieniądzach następujące dwory i wsie dziesięcinę oddawały:

1° Z dominium Rzaśnia podług dobrowolnej umowy za wytyczną dziesięcinę do r. 1875 dopóki Żyd był dziedzicem płacono kościołowi złp. 150.

2° Z dominium Sucha Wola – [złp.] 50.

3° Z dominium Rekle – do 1871 [r.] dopóki Wpłacikowski był dziedzicem – [złp.] 61 g[r] 24.

4° Z folwarku Kielczyglów za zbożową (korców⁹³ 32 gar[n]. 15) – [złp.] 587 g[r] 14.

Z kolonii donacyjnych i rządowych:

1° Z Kielczyglowa, Skoczylasów, Wyřebów, Chruścińskiego, Beresi Wielkich i Małych za żyta kor. 20 garn. 25½ zamieniono w r. 1856 na rs. 36 kop. 42 – złp. 376 g[r] 4.

⁹² Tzn.: osoby zobowiązane do wypłacania dziesięcin.

⁹³ W Królestwie Polskim używano korca nowopolskiego, który wynosił 128 litrów, czyli 32 garnce nowopolskie. Por. A. Manikowski, *Garniec*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, t. I, red. A. Maczak, Warszawa 1981, s. 186; M. Kamler, *Korzec*, [w:] *ibidem*, s. 344.

2° Z Gliny za 10 korców żyta zamieniono jak wyżej na rs. 27 k[op.] 157 – złp. 181 g[r] 1.

3° Z Gumniska za 5 korców i g[arn.] żyta [zamieniono jak wyżej] na rs. k[op.] 257 – złp. 94 g[r] 1.

b) Dziesięcina w ziarnie oddawana przez następujące kolonie:

1^[o] Studzienica, Kule, Otok, Dryganek i Osina – żyta korców 24 gar[n]. 28½. [k. 8v]

2^[o] Kolonia Obrów podług zamiany w r. 1825 dawała żyta korców 9 gar[n]. 3.

3^[o] Wójtostwo Obrów dawało żyta kor. 2 gar[n]. 6⁹⁴.

4^[o] Kielczyglówek [dawało żyta kor.] 11 gar[n]. 6⁹⁵.

5^[o] Huta, Pierzyny i Dąbrowa [dawało żyta kor.] 26 gar[n]. 27⁹⁶.

Tytuł VII

Za inwentarz jaki był przy probostwie, podług oszacowania go na gotówkę, Skarb zażądał takowej od proboszcza i wnieść ją musiał do kasy w ilości rs. 100 kop. 62. Na dowód czego posiada kwit kasowy, zatem nie ma gruntowego inwentarza. Również nie ma i zasiewów gruntowych. Przy zabraniu gruntów kościelnych zabrano i zasiewy gruntowe, i nadsiewy. Wypuszczono następnie grunta obsiane kompletnie przez proboszcza w dzierżawę trzechletnią, po wykorzystaniu której żeby i dzierżawca tyle dla Skarbu nie obsiewał ile obsiał proboszcz. Wykazał fałszywie, że tak wielkich nie było nadsiewów jak proboszcz rejestrami gospodarczymi przekonywał – i jemu słusność przyznano, a proboszcza, któremu by się za zrobione nadsiewy zwrot był należał, skarano przez *pałatę*⁹⁷ jakoby za niedosiewy na rs. 91 kop. 18. Udał się proboszcz z prośbą wyjaśniającą rzecz całą, dowodząc że niesłusznie był skarany do J[aśnie] W[ielmożnego] Ministra finansów – i ten rozpatrzywszy tę sprawę nakazał *pałacie* piotrkowskiej zwrot nieprawnie wziętych od proboszcza rs. 91 kop. 18. Wszakże od polecenia tego już przeszło półtora roku upłynęło, a proboszcz wzmiankowanej kwoty

⁹⁴ Zgodnie z zamianą w 1825 r.

⁹⁵ Zgodnie z zamianą w 1825 r.

⁹⁶ Zgodnie z zamianą w 1825 r.

⁹⁷ Tzn.: urząd rosyjski.

dotąd nie odbiera i zapewne musi się kontentować⁹⁸ samym przyznaniem mu zwrotu, bo zapewnionych *tałonów*⁹⁹ do odbioru pieniędzy wcale nie przysyłają.

Tytuł VIII

Do parafii Rzaśnia należą następujące kolonie i wsie. Kolonie: 1° Chruścińskie, 2° Skoczylasy, 3° Wyręba, 4° Kielczyglów, 5° Studzienica, 6° Otok, 7° Kule, 8° Osina, 9° Gumnisko, 10° Beresie Małe, 11° Beresie Wielkie, 12° Kielczyglówek, 13° Huta, 14° Pierzyny, 15° Dąbrowa, 16° Obrów, 17° Gлина Mała i Wielka, 18° Dryganek. Wsie: 1° Rzaśnia z folwarkami: Brutus i Trzcinią, 2° Sucha, 3° Grabowiec, 4° Gawłów, 5° Sucha Wola, 6° Rekle, 7° Zielęcin, 8° Rychłowiec, 9° Żary, 10° Będków, 11° Józefina, 12° Marcelinów – te kolonie pod N° 11 i 12 są nowo wystawione na miejscu gdzie był bardzo piękny las będkowski, dziś zupełnie zniszczony i pole na huby¹⁰⁰ rozprzedane, 13° Krysiaki Będkowskie i Broszęckie, 14° Broszęcin, 15° Kodrań, 16° Kopy, 17° Augustynów, 18° Pawłów. Ludność całej parafii według ostatniego spisu rachuje się 5,690 dusz.

Tytuł IX

Remanentu z pokładnego nic się obecnie w kasie nie znajduje. Wspomniano [¹⁰¹].

⁹⁸ Kontentować się (łac. *contento*) – cieszyć się.

⁹⁹ *Талон* (ros.) – bilet.

¹⁰⁰ Łan (niem. *Lahn* lub *Hube*) – dawna jednostka podziału ziemi przeznaczonej pod zasiewy.

¹⁰¹ W tym miejscu kończy się zachowany tekst inwentarza.

Bibliografia / Bibliography

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Walentego Patykiewicza
w Częstochowie

Akta Personalne

Akta personalne ks. Wincentego Gajewskiego, sygn. 345

Archiwum Diecezjalne we Włocławku [ADWł]

Acta episcopalia

Wizytacja archidiakańska archidiaconatu uniejowskiego z lat 1635–1636,
sygn. 035

Wizytacja archidiakańska archidiaconatu uniejowskiego z lat 1711–1712,
sygn. 039

Wizytacja generalna archidiaconatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z lat 1761–1763, sygn. 0359

Wizytacja generalna dekanatów: radomszczańskie, brzeźnickiego i lutomińskiego z 1779 r., sygn. 0373

Wizytacja generalna południowej części archidiaconatu uniejowskiego i terytorium wieluńskiego z lat 1744–1747, sygn. 0317

Akta Personalne Diecezji Kujawsko-Kaliskiej

Akta personalne ks. Rocha Nieszporskiego, sygn. 407

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim

Akta gminy Szydłów

[Księga ludności stałej wsi: Cisowa, Zaborów, Rokszycy], sygn. 333

Archiwum Parafii w Rzęśni

Kronika parafii Rzęśnia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1880, Varsaviae 1879.

Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. I, Gniezno 1880.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, wyd. B. Chlebowski, W. Walewski, t. X, Warszawa 1889.

PRASA

„Gazeta Przemysłowo-Rzemieślnicza” 1873.

„Gazeta Rzemieślnicza” 1884.

„Kurier Polski” 1902.

- „Kurier Poranny” 1891.
 „Kurier Warszawski” 1867, 1896, 1898, 1914.
 „Przegląd Katolicki” 1897.
 „Słowo” 1896.
 „Tygodnik Ilustrowany” 1869.

OPRACOWANIA

- Batowski Z., *Cengler Faustyn*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. III, Kraków 1937, s. 227–228.
- Bender R., Gałka A., *Popiel (Chościak) Wincenty Teofil*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, Wrocław 1983, s. 580–582.
- Biernacka R., *Simmler Jakub Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVII, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 511–515.
- Bis M., *Depozyt przedmiotów metalowych z posesji przy ulicy Szerokiej w Płocku (z ok. połowy XIX – początku XX w.)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2018, R. LXVI, nr 1, s. 75–97.
- Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, oprac. P. Kubicki, cz. 1 (Królestwo Polskie), t. I (Okólniki rządu rosyjskiego, krępujące wolność Kościoła, diecezje: kielecka i kujawsko-kaliska), Sandomierz 1933.
- Cygan J.M., *Beniamin Szymański, kapucyn, biskup podlaski*, „Szkice Podlaskie” 1996, R. V, s. 110–119.
- Gajewski M., *Urządzenia komunalne Warszawy. Zarys historyczny*, Warszawa 1979.
- Gigilewicz E., *Raczyński Ignacy*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XVI, Lublin 2012, kol. 1056–1057.
- Gręźlikowski J., *Działalność kościelna biskupów włocławskich w okresie kujawsko-kaliskim diecezji*, „Prawo Kanoniczne” 2013, R. LVI, nr 3, s. 103–167. <https://doi.org/10.21697/pk.2013.56.3.05>
- Hube R., *Kościół parafialny stary i nowy w Radomsku*, Radomsko 1993.
- Ihnatowicz I., *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1962, R. XVII, s. 99–124.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Janas A., *Duchowieństwo radomszczańskie w okresie niewoli narodowej*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2011, R. II, s. 247–256.
- Janowski P., *Łaski Jan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XI, red. E. Ziemann, Lublin 2006, kol. 415–418.
- Kaczmarek A., *Duchowieństwo dekanatu radomszczańskiego w latach 1819–1867. Studium strukturalno-biograficzne*, Częstochowa 2017.
- Kamler M., *Korzec*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, t. I, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 344.

- Kapuściński J., *Duchowieństwo parafii Dobryszyce*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2014, R. IX, s. 241–276.
- Kapuściński J., *Gajewski Wincenty (1823–1896)*, [w:] *Radomszczański słownik biograficzny*, t. I, red. G. Mieczysławski, Radomsko 2017, s. 52–53.
- Kapuściński J., *Ks. Wincenty Gajewski (1823–1896) – zarys biografii*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2014, R. VIII, s. 9–14.
- Karkocha M., *Nieznane źródło do dziejów parafii w Małogoszczu (inwentarz kościelny z 1786 roku)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 1, s. 295–320. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.20.01.11>
- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978.
- Kempa A., *Śpiewak czyli Kantor*, „Bibliotekarz” 2004, R. LXXI, nr 6, s. 29–30.
- Kęsik K., *Pruska dominacja w Territorium Vielunense (1793–1806)*, „Rocznik Wieluński” 2020, R. XX, s. 99–124.
- Kłoczek A., *Organy Jana Spiegla we włocławskiej katedrze (1893–1989): historia, konstrukcja, struktura brzmieniowa*, „Studia Włocławskie” 2000, R. III, s. 405–417.
- Konarski S., *Strzalecki Antoni Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLIV, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 558.
- Kowalska H., *Łaski Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, Wrocław 1973, s. 237–244.
- Kujawski W., *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.
- Kujawski W., *Parafie diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818–1925*, Włocławek 2018.
- Kumor-Mielnik J., *Szymański Beniamin OFM Cap*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XIX, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 216.
- Kuźnicki T., *Pomniki sepulkralne w kościele parafialnym w Kamieńsku (XVI–XIX w.)*, „Zeszyty Radomszczańskie” 2020, R. XVII, s. 15–60.
- Kwiatkowska M.I., *Rzeźbiarze warszawscy XIX w.*, Warszawa 1995.
- Malinowski J., *Malarstwo polskie XIX w.*, Warszawa 2003.
- Manikowski A., *Garniec*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, t. I, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 186.
- Moskal T., *Inwentarz parafii Raclawice z 1923 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIII, s. 285–300. <https://doi.org/10.31743/abmk.10009>
- Nowodworski M., *Encyklopedia kościelna*, t. XX, Warszawa 1894.
- Olszewski D., *Episkopat, duchowieństwo, duszpasterstwo*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. II, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 437–449.
- Olszewski D., *Majerczak Maciej*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XI, red. E. Ziemann, Lublin 2006, kol. 843–844.
- Paprocka J., *Srebro i platery firmy Józef Fraget*, Warszawa 1992.
- Paprocka-Gajek J., *Platery warszawskie w latach 1822–1914. Asortyment, odbiorca i obyczaj*, Warszawa 2010.

- Piasta A., *Parafia pod wezwaniem Wszystkich Świętych i Niepokalanego Poczęcia NMP w Grocholicach w świetle wizytacji kanonicznych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIV, s. 265–284. <https://doi.org/10.31743/abmk.11778>
- Pokorzyńska E., *Z dziejów introligatorstwa warszawskiego XIX i 1. połowy XX w.*, Katowice 2009.
- Sierzchała P., *Uwarunkowania polityczno-ekonomiczne a zagadnienie budowy nowych świątyń parafialnych w latach 1815–1925, będących obecnie w granicach diecezji włocławskiej*, „Studia Włocławskie” 2023, R. XXV, s. 566–570. <https://doi.org/10.52404/ttnwloc.stwl.25.26>
- Szcutnik P., *Akta dziekana brzeźnickiego 1819–1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012.
- Wasiak M., *Werner Teodor (1836–1902)*, [w:] *Słownik biograficzny techników polskich*, t. XV, red. J. Piłatowicz, Warszawa 2004, s. 159–161.
- Widera M., *Działalność duszpasterska ks. Rocha Nieszporskiego w Rząśni w dokumentacji archiwum parafialnego*, „Rocznik Łódzki” 2022, R. LXXII, s. 121–132.
- Widera M., *Dzieje Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim (1918–1939)*, Opole 2021.
- Widera M., *Inwentarz parafii Rząśnia z 1918 r.*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2022, R. IX, s. 263–282. <https://doi.org/10.4467/2391-890XPAh.22.013.17225>
- Widera M., *Troska ks. Rocha Nieszporskiego o stan materialny parafii w Rząśni*, „Studia Włocławskie” 2023, R. XXV, s. 590–608. <https://doi.org/10.52404/ttnwloc.stwl.25.27>
- Wlazlak W.P., *Chrzanowski Hipolit Roch*, [w:] *Wieluński słownik biograficzny*, t. I–II, red. Z. Szczerbik, Z. Włodarczyk, Wieluń 2014, s. 164–165.
- Wlazlak W.P., *Duchowieństwo parafii Rząśnia w okresie niewoli narodowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2006, R. XXXIV, s. 227–238.
- Wlazlak W.P., *Rząśnia*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XVII, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 726.
- Żurek W., *Inwentarz rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w Kobryniu z 21 sierpnia 1933 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2018, R. CIX, s. 399–412. <https://doi.org/10.31743/abmk.2018.109.19>
- Żurek W., *Parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kołkach w diecezji łuckiej w świetle inwentarza z 11 VI 1937 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2020, R. CXIV, s. 473–492. <https://doi.org/10.31743/abmk.11786>

NETOGRAFIA

- https://geni.com/photo/view/6000000177366934830?album_type=photos_of_me&photo_id=6000000177347732247 (dostęp: 6 XI 2024).
- <https://nekrologi-baza.pl/zmarly/221729> (dostęp: 6 XI 2024).
- <https://nieobecni.com.pl/index.php?s=grob&id=157165> (dostęp: 6 XI 2024).
- <https://polishgenealogy1.blogspot.com/2017/04/trzcinski.html> (dostęp: 6 XI 2024).
- <https://sejm-wielki.pl/b/14.2.104> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/2.830.159> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/6.489.27> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/6.489.32> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/6.489.49> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/lu.4689> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/sw.147665> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/sw.3108> (dostęp: 6 XI 2024).

<https://sejm-wielki.pl/b/sw.89295> (dostęp: 6 XI 2024).

NOTKA O AUTORZE

Ks. dr Michał Widera – doktor nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła (2021, Uniwersytet Opolski), członek Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego.

Zainteresowania naukowe: Druga Rzeczpospolita, dzieje diecezji kujawsko-kaliskiej i częstochowskiej.

wideramichal@o2.pl